

1942 Skjerpelse til tross – familien ble så brutalt innhentet

”Det må være måte på elsking også”, var Rasmus Skjærpes eneste kommentar til presten som kom med budskapet om at familien Skjærpe hadde mistet sin tredje sønn, etter at presten hadde uttrykt seg slik: ”Herren refsers den han elsker”.

Andre påskedag 2006 sitter jeg i Torgvegen på Stjørdal og snakker med Eli Trøite. Jeg kjenner til hovedtrekkene i hennes families tragiske skjebner, det er så vel beskrevet i Rolf Trøites egne bøker, og delvis dokumentert i Okkupasjonsår. Men det er forhold som aldri har blitt nevnt eller beskrevet. Vi lar Eli fortelle sin versjon, og jeg har familiens tillatelse til å trykke dette – ut i fra det sørgelige at Eli døde olsokdagen.

Eli Skjærpe Trøite ble født den 2. november 1919. Hennes foreldre var Rasmus og Oline Skjærpe, innflyttet jærbuer fra Nærbø. Faren kom som banemester til Gudå i 1927, etter noen år som stikningsformann under byggingen av Flåmsbanen. Familien besto av 5 barn: Rasmus, Paal, Olav, Eli og Helge. Eli giftet seg i 1950 med Rolf Trøite (d.1996), og har sønnen Bjørn i Rennebu og datter Olaug på Oppdal.

Eli Trøite, født Skjærpe

*Fam Trøite i Rennebu:
f.v: Bjørn, Liv, Marta, Rasmus og Hanna*

*Fam til Olaug i Oppdal:
Foran: Mali og Eirin, bak: Karl og Olaug*

Gudå var litt av et sted før krigen. Til tross for de harde 30-årene, så blomstret denne lille stasjonsbyen – på linje med flere slike ”jernbanestasjoner”. Her var det foreninger, lag, idrett og kultur. Det var 10 minutters stopp og restaurant på jernbanestasjonen. Mat og hvite duker. De hadde tid og tålmodighet. Stasjonsmester Berger fra Østerdalen stelte godt med sin stasjon. Gudå, på linje med så mange andre steder – blomstret og forfall parallelt med jernbanens betydning.

Rasmus R. Skjærpe (1882-1976) kom raskt med i motstandsarbeidet da krigen kom. Dette var hans plikt, mest som et kall. Han hadde sterke følelser, klare meninger og en forbildelig holdning. Når nasjonalsangen ble spilt i radio, reiste han seg i stram ”giv akt”. For Skjærpefamilien var det en selvfølge å yte motstand mot okkupanten. Gjennom sitt arbeide, og hans mulighet til å ta seg inn i Sverige på dresin, smuglet Skjærpe mikrofilmer og annen kurerpost til landfiskal Bergmann. Skjærpes holdninger og illegale virksomhet, smittet over på hele familien. Til og med dattera i huset, Eli – gjorde det hun måtte, blant annet pusset hun våpen som Shetlands-Larsen hadde gravd ned på en av sine turer gjennom Stjørdalen. Sønnen Rasmus (f. 25.01.1909) var tegner ved NSB i Trondheim, og gjennom sitt virke tegnet han ulike installasjoner og ”virksomhet” som tyskerne iverksatte, blant annet Dora. Denne

presentasjonen var nyttig informasjon, som ble smuglet over til motstandsbevegelsens folk i Sverige. Familien var en viktig del av XU, en etterretningsorganisasjon ledet gjennom NTH. På mange måter ble far og sønn, begge med navnet Rasmus, en egen etterretningsselle innen TXU (Trøndelags ukjente undergrunnsvirksomhet). Rapporter ble gjemt i spesielle kasser i kullvognen, mens mikrofilmene ble lagt i vanntette sylindere og plasserte i tenderen på lokomotivet.

Det var en lykkelig og flott familie som bodde i banemesterboligen i Gudå. Da krigen kom visste de at de måtte stå sammen. De hadde en jobb å gjøre. Men de skulle bli så smertelig innhentet av skjebnen. Olav, nest eldste sønn i familien, født 01.10.1910, hadde giftet seg med sin Johanne og fått dattera Ellen Marie (f. 21.09.1941 – d. 04.04.1997, gift Brattli). Olav var lærer og bosatt i Meråker. Den 8.april 1942 blir han plutselig syk og dør, kun 32 år gammel. Eli husker godt at en navngitt lege ble tilkalt. Han ankom rommet, virket noe ovenpå og spurte på sitt riksmål: ”Hva står på her?” Rasmus likte ikke noen form for arroganse, og i sin sorg og tilstand kom da også svaret så typisk fra nettopp Skjærpe: ”Det står det opp til legen å avgjøre – etter mitt syn er mannen død”. Familien hadde mistet sin første.

Oline og Rasmus Skjærpe i 1965

Olav Skjærpe

Johanne og Olav

Ellen og Jan M. Brattli

Lørdag den 19. september 1942 skulle sønnen Rasmus reise hjem fra byen sammen med Eli (søster) og Else Lillemo – forloveden til Helge, yngste sønnen i huset – f. 12.05.1917. Rasmus skulle ordne billetter, og innefra kupeen i toget ser de at Rasmus står med billettene i hånden ute på perrongen, forklarende på et vis ovenfor to sivile menn. Det var det siste de så av Rasmus junior. Han hadde blitt tatt av Sipo. Hjemme i Gudå ble det stor oppstand. Og det ble ikke likere da det søndag kveld kom en ukjent telefon til banemesteren med beskjed om at familien burde snarest komme seg til Sverige. De hadde ikke tid å miste, og Eli husker så tydelig hvordan de forlot huset. ”Det så ikke ut på kjøkkenet, mor hadde nettopp bakt ei kake til lille Ellen

Rasmus Skjærpe

Marie som skulle fylle ett år på mandag”, forteller hun. Det ble ingen bursdagsfeiring.

Først dro Oline og Rasmus på en dresin mot Storlien. Det var ikke uvanlig at Rasmus inspiserte linjen, og av og til ble dresinen også benyttet i jordmorskyss og lignende. Oline ble utstyrt med ei jernbanelue og ei regnkappe. Avtalen var at foreldrene først skulle ta seg til Storlien. Når de kom frem, skulle Rasmus ringe noen signaler med jernbanetelefonen for å bekrefte deres ankomst og at resten av familien skulle iverksette sin ”flukt”. Da signalet kom, var de andre klare. Det var Eli, Else Lillemo, Helge og Paal. De hadde med en koffert. I den lå banemesterens kongepokal fra landskytterstevnet i Kristiansand i 1923. De tyvlånte en dresin som tilhørte Adolf Sagen, som de slengte bak noen bringebærbusker da de kom til Meråker. Her grov de ned kofferten. De festet en liten lapp på dresinbua, i håp om at baneformann Thomas Kringtrø ville kunne ta vare på kofferten. Kofferten ble faktisk ikke gravd opp igjen før etter krigen. Pokalen var pakket inn i sjalet til Eli. Kofferten og sjalet var gått i oppløsning, men pokalen var like fin og blank.

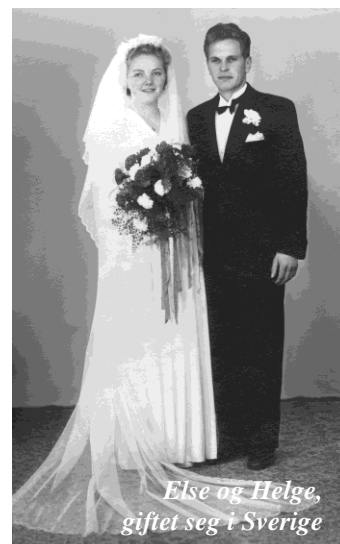
Natten til den 21. september la seg over bygda. Ikke langt fra jernbanestasjonen bodde Gunvor og Martin Lundemo. De hadde nettopp lagt seg. Martin hadde drosjeløyve, så de vekte ham opp og ba han kjøre dem til Fundsjøen. Mens de ventet fikk de blåbærsaft hos Gunvor. Planen var å komme seg inn til Fundsjøen hvor de hadde en hytte, og så ta seg derfra over fjellet til Sverige og Storlien. Hytta lå ca. 13 km fra Meråker stasjon, og var på dette tidspunktet kun halvferdig. Hytta kalte de for ”Kolbotn” etter Arne Garborg. Bestemor til Eli, Ellen Bø var tremenning med Arne Garborg. Ikke langt fra ”Kolbotn” hengte Paal fra seg et haglegevær i ei gran. Geværet hang der fortsatt da freden kom i 1945. Så la de i vei innover fjellene. De gikk på rimfrost. Utpå dagen nådde de Fleicherhytta ved Øst-Fjergen. Over ei elv måtte de vade til livet, en ikke ufarlig handling – ikke først og fremst for at de skulle bli tatt av strykene, men faren for at de ikke skulle kunne bli tørr igjen. De visste så inderlig vel at dersom været slo om, og vind og kulde satte inn – ville de så våte som de var, rett og slett fryse i hjel på noen minutter. Det var et sjansespill.

Martin Lundemo

Øst for Hallsjøen – mot Rensjøen, la de seg ned for å hvile og spise. Paal, som var den naturlige lederen, slo utover et stort kart. Helge hadde en kikkert. I den ser han en mann komme løpende over Kjerringfjellet. Etter en stund dukket denne mannspersonen plutselig opp. Helge satt nå og kastet en samekniv opp og ned i handa. ”*Er dere på bærplukking?*”, spurte mannen. ”*Muligens*”, sa Paal. Vedkommende hadde mange mil bak seg allerede, hvis mål ifølge ham selv var Duved. Da mannen forlot dem sa Paal: ”*Så dere beina på fyren – kun blemmer.*” Etter krigen kom det frem at mannen het Rikstad, jobbet med symaskiner og var selv på flukt.

Etter å ha overnattet på Dixonvillaen, ankom de omsider til Storlien utpå tirsdagen, hvor de ble gjenforent med sine foreldre. Da de skulle kjøpe billett, kom den svenske tollsjefen bort til Rasmus og sa: ”*Ingen fare med Rasmus (sønnen) – dere kan dra hjem*”. Da slo banemesteren i bordet så blekkhuset hoppet: ”*Jeg er ikke kommet hit for å få formaninger, men for å kjøpe billett*”. På Storlien var både stasjonsmesteren og tollsjefen ivrige etter å få familien hjem igjen til Norge. Nazistene jobbet planmessig. Ja, sågar på en stasjon før Østersund kom det beskjed via konduktøren om at det var telefon til Rasmus. Men Rasmus

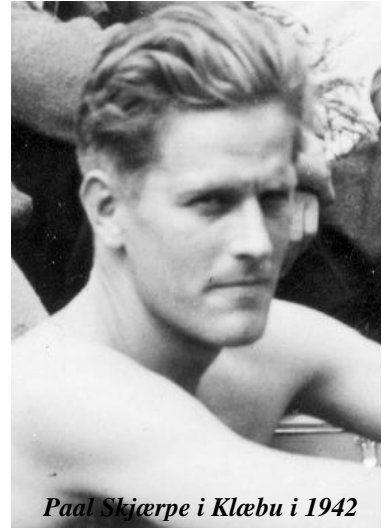
Else og Helge,
giftet seg i Sverige

skjønnte selvsagt opplegget, og svarte kort og konsist: ”Loddet er kastet”.

Etter integreringsleiren i Kjesæter, kom familien seg omsider til Stockholm. Her fikk Rasmus arbeid ved legasjonen. Helge og Paal ville til England fortrest mulig, men de ble satt til å hogge ved. Eli husker godt hvordan Paal reagerte: ”Jeg er ikke kommet til Sverige for å hogge ved for svenskene”.

Helge meldte seg til de norske polititropper og Eli og Else fikk seg husarbeide. Alle bodde de i Pallandergatan 49 på Söder. Eli fikk seg også utdanning. Hun gikk i sykepleierlære i over ett år, og det var ganske så bittert da hun kom hjem til Norge igjen og ikke fikk godkjent utdanningen. Eli husket godt hvordan de ble mobbet. Gjennom hele livet hørte hun ropene: ”De jævlige norrbaggarne”.

Mens de fortsatt var samlet hele familien i Stockholm, las de med sjokk en dag i Østersund-Posten at Rasmus var skutt på Falstad den 8. oktober. Ref. unntakstilstanden. Oline og Rasmus hadde mistet sin annen sønn, seks måneder etter at Olav døde. Oline ble psykisk knekt. Hun ble liggende i tre dager. Alt forståelig. Men så var det denne jærbuene igjen da - som nok tross sitt ytre kjempet sin kamp innvendig. Etter tre dager sa Rasmus: ”Oline, no må du åpp – du kan ’kje liggja sånn lengere”.

Paal Skjærpe i Klæbu i 1942

Paal Skjærpe kom seg omsider til England, og ble en del av den senere meget berømte Lingegruppen. Etter mye trening ble han senhøstes 1943 satt inn mot Thamshavnbanen sammen med Peter Deinboll, Torfinn Bjørnaas, Leif Brønn og Arne Heggstad. Dette skulle bli en av de mest kjente sabotasjeaksjoner i Norge under krigen. Deinboll, som senere forsvant sporløs under en flytur (oppdrag) til Norge, ble for øvrig en av Norges mest dekorerte soldater under krigen. Første del av aksjonen var uskadeliggjøring av en del lokomotiver på Orkanger stasjon. Vi hopper over hvordan det gikk, og det videre hendelsesforløpet hva gjaldt selve aksjonene mot Thamshavnbanen, men kun tar med den indirekte årsaken til hvordan det gikk som det gjorde med Paal Skjærpe.

I den innledende fasen lot de seg gi til kjenne ovenfor en mann på deres egen alder, hvis hensikt var å få ham til å skaffe noe mat. Det viste seg senere at vedkommende nok ikke hadde klart å styre sin munn, men skrytete litt av at han hadde bistått ”sabotørene”. Dette førte til at signaler kom på vandring, og tyskerne og norske nazister iverksatte skjerpet beredskap.

De oppholdt seg på denne tiden i et dalføre som heter Tømmesdalen mellom Hølonda og Hovin. Ikke så langt fra Hovin, ved ei elv som heter Gaua - skulle Paal Skjærpe senere ta seg over ei bro, men ble overrasket av to menn som plutselig kom ut av mørket ved ene brofestet. Det var lensmannen i Gauldal og hans betjent. Betjenten møtte Eli mange år senere, ja – sågar danset med ham. Hun skulle bare ha visst! For å gjøre en lang historie kort, så ble Skjærpe arrestert og overlatt til Gestapo på Misjonshotellet i Trondheim. Her undergikk han harde forhør, med vold og

Astrid og Paal

brutalitet uten like - gjennomført av ”størrelser” som Hollach, Dragass, Nielson, Ritter m.fl. Stemningen var temmelig opphisset i Gestapos høyborg da Skjærpe ankom stedet. Dette som et resultat av at episoden i Solbakkane – hvor Wullum og Beschen ble skutt, skjedde samtidig med arrestasjonen av Skjærpe. Magnar Westgård og Martin Skulbørstad som var involvert i flukten til Wullum, skulle senere dele celle med Skjærpe på Vollan. Likeledes Jonny Pevik, som ble drept på Vollan. Diskusjonen om hvem som skjøt untersturmführer Beschen forvirret tyskerne såpass at de nok lot Skjærpe få gjennomgå for det også.

Forhørene tiltok en slik styrke og brutalitet, at Skjærpe gjorde alt for å ta sitt eget liv. Men det var ikke like lett, til tross for at han fikk pirket ut en rusten spiker fra feltsenga. Tysk krigsrett mot ham startet den 24. februar 1944, en såkalt Flesh-domstol (etter sturmbannführer Gerhard Friedrich Flesh). Paal var innstilt på dødsdom. Etter en farse av en rettssak, erklærte hauptsturmführer Romaik:

”Agent Paal Skjærpe, født den 17. august 1915 i Stavanger dømmes til døden etter følgende punkter:

- Punkt 1. Agent Paal Skjærpe dømmes til døden ved skyting for sin illegale virksomhet i Norge i året 1942.*
- Punkt 2. Agent Paal Skjærpe dømmes til døden ved skyting for ulovlig å ha forlatt landet og i den hensikt å foreta ødeleggende angrep mot den tyske krigsmakt.*
- Punkt 3. Agent Paal Skjærpe dømmes til døden ved skyting for aktiv å ha gått inn i ”Den norske Legion” i den hensikt å drive væpnet motstand mot den sittende norske regjering og mot tysk krigsmakt.*
- Punkt 4. Agent Paal Skjærpe dømmes til døden ved skyting for å ha utført væpnet anslag mot den tyske krigsindustri høsten 1943.*
- Punkt 5. Agent Paal Skjærpe dømmes til døden ved skyting for å ha gjennomført nok et anslag mot den tyske krigsindustri høsten 1943”.*

Hauptsturmführer Romaik trakk så pusten og kom med følgende sluttbemerkning: ”De er videre fradømt retten til å søke om benådning” – så fortsatt han: ”De to siste punktene i domsavsigelsen, punkt 4 og 5 vil vi slå sammen til ett punkt slik at de får fire dødsdommer for deres aktive undergravingsarbeide. Det vil ta ca. åtte dager fra i dag til dommen fullbyrdes”.

Totalt ble Paal Skjærpe sittende på Vollan i 15 måneder. Under en bjelke på Vollan så Paal at Rasmus hadde rispet inn sitt navn. 3. mars 1945 ble han overført til tårnet på Akershus festning i Oslo. Her satt kun dødsdømte. Det var så vidt han unngikk eksekusjonspeletongen. Det var bestemt at han skulle skytes omkring den 17. mai, men freden kom den 8. mai og reddet ham og mange av hans kamerater. Paal Skjærpe bodde på Vikhammer, hvor han døde i 1995. Han snakket ikke så meget om det som skjedde.

Helge Skjærpe

Det siste bildet tatt av Helge Skjærpe. Han var syk noen dager etter ankomst Finnmark. T.h: Arne Dahl.

Helge ble utdannet innen de såkalte norske politistyrker i Sverige, og ble i siste fase av krigen sendt nordover for å være med å uskadeliggjøre miner. Helge Skjærpe ble en del av de tropper som var med Bernt Balchens flygninger innover Finnmarken. 3.kompani av de norske styrker utdannet i Sverige under kommando av kaptein Olav Tøndevold hadde tatt seg frem på ski fra Kirkenes til Karasjok for å rydde miner på den 50 km lange veien derfra til Skoganvarre. Før de ble satt inn i arbeidet, skulle de ”læres opp”, og en form for demonstrasjon skulle gjennomføres. Troppsjef Arne Lima sa til Helge den dagen at han trengte ikke være med. Helge hadde tross alt fridag. Men så var det dette med plikt og nysgjerrighet. Helge ble med likevel. Så den 1. mai 1945 sitter eller står 32 mann rundt instruktøren, som skal nøytralisere to tyske tankminer. Plutselig går den ene mine av. Helge Skjærpe var en av de som omkom. Else var gravid. Lille Helge ble født den 10. juni 1945. Familien Skjærpe hadde mistet sin tredje sønn. På dette tidspunktet var de fortsatt i Stockholm, og budskapet mottok de via en meråkerbygg, nemlig presten Einar Lyngar. Se innledningen.

Paal kom til familien i Stockholm før de samlet dro tilbake til Norge og Gudå. Eli husker hvor tynn og mager han var. Ormøyner og håret var borte. Da de kom tilbake til Gudå, måtte Eli melde seg for en Nissen på Misjonshotellet. Han ville at hun som sykepleier skulle pleie tyskere på tuberkulosehjemmet på Persaune. Det nektet hun, hun som ikke engang fikk godkjent sin utdanning – var det takken? Eli fikk støtte av en sykesøster fra Levanger, som hjalp henne med et brev. Eli ble dimmitert. Familien Skjærpe fant hjemmet sitt i full oppløsning. Tingene var borte. Flere av sine eiendeler fant de igjen over hele

Eli Trøite, april 2006

Trøndelag, ja, - helt til Lesja – hadde ei symaskin tatt veien. Rasmus Skjærpe fikk beskjed av ingeniør Ingmar Gjønnes om at han skulle til Oslo. Men da slo banemesteren i bordet igjen – hvis vane han hadde. Skjærpe nektet. Han hadde to år igjen før han ble pensjonist, og de skulle han ha på Gudå, dermed basta. Og slik ble det. Etter at han ble pensjonist, ble han og Oline boende på Gudå. Tankene rundt pensjonisttilværelsen hadde nok fem år tidligere vandret ”hjemover” mot Nærbø på Jæren. Men ikke nå lenger. De hadde ”ei grav” å gå til. I 1946 fikk familien ei ”ny grav” i Gudå. Olav lå der fra før. Rasmus ble gravd opp igjen på Falstad, identifisert gjennom ei blå skjorte og ført til Gudå. Helge kom i kiste nordfra.

La oss noen sekunder gå tilbake til tiden før Paal ble gjenforent med familien i Stockholm våren 1945. Da familien Skjærpe i Stockholm hadde mottatt budskapet om at de hadde mistet sin tredje sønn, visste de ingenting om sistemann, Paal. Hva hadde skjedd med Paal? Hva tenkte Oline, tro? Hun hadde mistet tre sønner. Hvor var den siste?

*Et gravsted skimtes gjennom ei naken gren,
i verdighet vi trækker varsomt med våre ben.
Vi går der for å minnes smerten av frihetens sår,
der hviler de i respekt på Kirkebys ærverdige gård.*

